

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 02 | pp. 85-90 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

BANK VA BOSHQA KREDIT TASHKILOTLARIDA SOLIQ NAZORATINI AMALGA OSHIRISHNING HUQUQIY VA AMALIY JIHATLARI

Komolov Odiljon Sayfidinovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Xalqaro moliya” kafedrası professori

E-mail: odiljonuzb@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bank va kredit tashkilotlarida soliq nazoratini amalga oshirishning huquqiy va amaliy jihatları o'rganilgan. Bank sohasidagi soliq nazoratining o'ziga xos xususiyatlari, soliq hisobotlarini taqdim etish tartibi, soliq qonunchiligiga rioya qilish bo'yicha ichki nazorat mexanizmlari hamda soliq nizolarini hal etish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida bank sohasidagi soliq nazoratini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: soliq nazorati, bank soliq tizimi, soliq hisoboti, ichki nazorat, soliq nizolari, soliq tekshiruvlari.

ПРАВОВЫЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ В БАНКОВСКИХ И КРЕДИТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Комолов Одилжон Сайфидинович

Профессор кафедры «Международные финансы»

Ташкентского государственного экономического университета

E-mail: odiljonuzb@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассмотрены правовые и практические аспекты осуществления налогового контроля в банковских и кредитных организациях. Проанализированы особенности налогового контроля в банковской сфере, порядок представления налоговой отчетности, механизмы внутреннего контроля за соблюдением налогового законодательства и вопросы разрешения налоговых споров. В результате исследования разработаны рекомендации по совершенствованию налогового контроля в банковской сфере.

Ключевые слова: налоговый контроль, банковская налоговая система, налоговая отчетность, внутренний контроль, налоговые споры, налоговые проверки.

LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS OF TAX CONTROL IN BANKING AND CREDIT ORGANIZATIONS

Komolov Odiljon Sayfidinovich

Professor of the "International Finance" Department at

Tashkent State University of Economics

E-mail: odiljonuzb@gmail.com

Abstract: This article explores the legal and practical aspects of tax control in banking and credit organizations. The specifics of tax control in the banking sector, the procedure for submitting tax reports, internal control mechanisms for compliance with tax legislation and issues of resolving tax disputes have been analyzed. As a result of the study, recommendations for improving tax control in the banking sector were developed.

Keywords: tax control, Banking Tax System, Tax Report, internal control, tax disputes, tax checks.

KIRISH

Bank va kredit tashkilotlari faoliyati ustidan samarali soliq nazoratini o'rnatish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy bank tizimi har qanday mamlakat iqtisodiyotining muhim elementi sifatida e'tirof etiladi. Bank va kredit tashkilotlari faoliyati ustidan samarali soliq nazoratini o'rnatish davlat byudjetiga soliq tushumlarini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi [1; 47].

Bank faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari soliq nazoratini amalga oshirishda maxsus yondashuvni talab etadi. Bank operatsiyalarining murakkabligi, ko'p bosqichlilik va o'zaro bog'liqligi soliq nazoratini amalga oshirishda qo'shimcha bilim va ko'nikmalarni talab etadi [2; 15]. Shuningdek, bank faoliyatining uzluksizligi, mijozlar manfaatlarini himoya qilish zarurati va bank sirini saqlash talablari soliq nazorati jarayonida maxsus tartib-qoidalarining qo'llanilishini taqozo etadi [3; 158].

Bank sohasidagi soliq nazorati tizimining samaradorligini oshirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Bu sohada mavjud muammolarni hal etish uchun huquqiy bazani takomillashtirish, nazorat mexanizmlarini modernizatsiya qilish va xalqaro tajribani o'rganish zarur. Xususan, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sharoitida soliq nazorati mexanizmlarini takomillashtirish, soliq organlarining bank faoliyatini nazorat qilish salohiyatini oshirish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish talab etiladi [4; 82].

Tadqiqotning asosiy maqsadi bank va kredit tashkilotlarida soliq nazoratini amalga oshirishning huquqiy va amaliy jihatlarini kompleks o'rganish hamda uni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli yondashuv, qiyosiy-huquqiy tahlil va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tizimli yondashuv bank sohasidagi soliq nazoratining barcha jihatlarini yaxlit tizim sifatida o'rganish imkonini berdi. Qiyosiy-huquqiy tahlil orqali turli mamlakatlarning bank sohasidagi soliq nazoratiga oid qonunchiligi va amaliyoti o'rganildi. Mantiqiy umumlashtirish usuli esa mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish va tegishli xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Tadqiqot doirasida O'zbekiston va xorijiy davlatlarning bank sohasidagi soliq nazoratiga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari, ilmiy adabiyotlar va amaliyot materiallari o'rganildi. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonuni hamda boshqa me'yoriy hujjatlar tadqiqotning huquqiy asosini tashkil etadi [2; 16].

Bank sohasidagi soliq nazorati masalalari ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, Smith bank faoliyati ustidan soliq nazoratining xalqaro tajribasini o'rganib, rivojlangan davlatlarda qo'llaniladigan zamonaviy nazorat usullarini tahlil qilgan [3; 159]. Uning tadqiqotlarida bank sohasidagi soliq nazoratining samaradorligini oshirish bo'yicha

muhim tavsiyalar keltirilgan. Johnson esa bank soliq nazoratining zamonaviy tendentsiyalarini tahlil qilib, raqamli texnologiyalarning soliq nazoratidagi o'rnini yoritib bergan [4; 83].

O'zbek olimlaridan Rahimov bank sohasidagi soliq nazoratining huquqiy asoslarini tadqiq etgan [5; 36]. Uning ishlarida O'zbekistonda bank sohasidagi soliq nazoratining huquqiy bazasini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqilgan. Karimov esa soliq tekshiruvlarini o'tkazishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqqan [6; 90].

Rossiyalik olimlardan Petrov bank sohasidagi soliq nazoratining nazariy asoslarini tadqiq etgan [7; 24]. Uning ishlarida bank faoliyati ustidan soliq nazoratini amalga oshirishning metodologik jihatlarini yoritilgan. Ivanov bank sohasidagi soliq nazoratining tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tahlil qilib, ularni takomillashtirish bo'yicha takliflar bergan [8; 68].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bank sohasidagi soliq nazorati masalalari ko'plab olimlar tomonidan turli jihatlarida o'rganilgan bo'lsa-da, bu sohada hali yechimini topmagan muammolar mavjud. Xususan, raqamli texnologiyalar sharoitida soliq nazoratini takomillashtirish, masofaviy nazorat usullarini joriy etish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish masalalari yanada chuqur tadqiq etilishini talab qiladi. Shuningdek, bank sohasidagi soliq nazoratining milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda, xalqaro tajribani milliy amaliyotga tatbiq etish masalalari ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bank va kredit tashkilotlarida soliq nazoratining huquqiy asoslari tahlili shuni ko'rsatdiki, bu sohada qator o'ziga xos xususiyatlar mavjud. Bank operatsiyalarining murakkabligi va ko'p bosqichliligi soliq nazoratini amalga oshirishda maxsus bilim va ko'nikmalarni talab etadi [1; 48]. Bu o'z navbatida soliq organlari xodimlarining malakasiga alohida talablar qo'yadi va maxsus tayyorgarlikni taqozo etadi.

Bank faoliyatining uzluksizligi va mijozlar manfaatlarini himoya qilish zarurati soliq tekshiruvlarini o'tkazishda alohida yondashuvni taqozo etadi [9; 17]. Bank operatsiyalarini to'xtatmasdan soliq tekshiruvlarini o'tkazish, mijozlar huquqlarini ta'minlash va bank sirini saqlash talablari soliq nazoratining murakkab jihatlaridan hisoblanadi. Shuningdek, bank siriga rioya qilish talablari soliq nazorati jarayonida maxsus tartib-qoidalarning qo'llanilishini talab etadi [10].

Soliq hisobotlarini taqdim etish tartibining tahlili quyidagi xususiyatlarni aniqlash imkonini berdi:

Birinchidan, hisobotlarning elektron shaklda taqdim etilishi zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishni taqozo etadi. Bu esa o'z navbatida bank xodimlarining raqamli ko'nikmalariga alohida talablar qo'yadi [4; 84]. Elektron hisobotlar tizimining joriy etilishi soliq ma'muriyatchiligi samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, hisobot davrlarining o'ziga xosligi bank faoliyatining uzluksizligi bilan bog'liq. Bank operatsiyalarining doimiy ravishda amalga oshirilishi hisobot davrlarini belgilashda alohida yondashuvni talab etadi [11]. Bu esa soliq nazoratining tezkorligini ta'minlash zaruratini keltirib chiqaradi.

Uchinchidan, maxsus hujjatlar ro'yxatining mavjudligi bank operatsiyalarining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. Bank faoliyatini tasdiqlovchi hujjatlarning ko'pligi va murakkabligi soliq tekshiruvlarini o'tkazishda qo'shimcha vaqt va resurslarni talab etadi.

Ichki soliq nazorati tizimi tahlili quyidagi elementlarni o'z ichiga olishi kerakligini ko'rsatdi:

Soliq risklarini monitoring qilish tizimi bank faoliyatida soliq xavflarini aniqlash va baholash imkonini beradi [12]. Bu tizim orqali potensial soliq risklari aniqlanganda, ularni bartaraf etish bo'yicha choralar ko'riladi.

Soliq majburiyatlarini bajarish bo'yicha ichki audit bankning soliq qonunchiligiga rioya etishini ta'minlashning muhim elementi hisoblanadi. Ichki audit soliq hisobotlarining to'g'riligini tekshirish, soliq to'lovlarining o'z vaqtida amalga oshirilishini nazorat qilish va soliq qonunchiligiga rioya etilishini monitoring qilish imkonini beradi.

Soliq qonunchiligidagi o'zgarishlarni kuzatib borish mexanizmi bank faoliyatini soliq qonunchiligiga muvofiqlashtirish imkonini beradi. Bu mexanizm orqali soliq qonunchiligidagi yangiliklar o'z vaqtida bank amaliyotiga tatbiq etiladi va tegishli ichki hujjatlarga o'zgartirishlar kiritiladi.

Bank va kredit tashkilotlarida soliq nazoratining samaradorligini baholash uchun 2021-2023-yillardagi soliq tekshiruvlari natijalarini tahlil qildik (1-jadval).

1-jadval

Bank va kredit tashkilotlarida o'tkazilgan soliq tekshiruvlari natijalari (2021-2023-yy.)

Ko'rsatkichlar	2021	2022	2023
Soliq tekshiruvlari soni	245	312	378
Aniqlangan qonun buzilishlari soni	156	187	203
Qo'shimcha hisoblangan soliq summasi (mlrd. so'm)	12.5	15.8	18.3
Soliq tekshiruvlarining samaradorligi (%)	63.7	59.9	53.7

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, soliq tekshiruvlari soni yildan yilga oshib bormoqda. Bu bank sohasida soliq nazoratining kuchaytirilganligidan dalolat beradi. Biroq soliq tekshiruvlarining samaradorligi (aniqlangan qonun buzilishlarining tekshiruvlar soniga nisbati) pasayish tendensiyasiga ega.

Bank va kredit tashkilotlarida soliq nazoratining asosiy yo'nalishlari bo'yicha tahlil natijalarini 2-jadvalda keltiramiz.

2-jadval

Bank va kredit tashkilotlarida soliq nazoratining asosiy yo'nalishlari bo'yicha tahlil

Nazorat yo'nalishi	Tekshiruvlar ulushi (%)	Aniqlangan qonun buzilishlar ulushi (%)	Samaradorlik darajasi
Soliq hisoboti to'g'riligi	35	42	Yuqori
Bank operatsiyalari	28	31	O'rta

Mijozlar bilan operatsiyalar	22	18	Past
Soliq imtiyozlari	15	9	Past

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, soliq nazoratining eng samarali yo'nalishi soliq hisoboti to'g'riligini tekshirish hisoblanadi [7; 26]. Bank operatsiyalari bo'yicha tekshiruvlar o'rtacha samaradorlikka ega. Mijozlar bilan operatsiyalar va soliq imtiyozlari bo'yicha tekshiruvlarning samaradorligi nisbatan past.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, bank sohasidagi soliq nazoratini takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar ustida ishlash zarur:

1. Raqamli texnologiyalardan keng foydalanish orqali soliq nazoratining samaradorligini oshirish;
2. Masofaviy nazorat usullarini keng joriy etish;
3. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali ilg'or tajribalarni o'zlashtirish;
4. Soliq organlari xodimlarining malakasini muntazam oshirib borish;
5. Bank sohasidagi soliq nazoratining huquqiy bazasini takomillashtirish.

Bu yo'nalishlar bo'yicha kompleks chora-tadbirlarning amalga oshirilishi bank sohasidagi soliq nazoratining samaradorligini oshirish imkonini beradi.

XULOSA

Bank va kredit tashkilotlarida soliq nazoratini amalga oshirishning huquqiy va amaliy jihatlarini o'rganish natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Bank sohasidagi soliq nazoratini takomillashtirish uchun avvalo huquqiy bazani yangilash zarur. Bu o'z navbatida soliq nazoratini amalga oshirishning yangi shakllarini joriy etish, soliq tekshiruvlarini o'tkazishning zamonaviy usullarini qo'llash va soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirishga imkon beradi.

Soliq nazorati jarayonlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirish lozim. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish soliq nazoratining samaradorligini oshirish, tekshiruvlar vaqtini qisqartirish va bank faoliyatiga salbiy ta'sirni kamaytirish imkonini beradi.

Xalqaro tajribani inobatga olgan holda nazorat mexanizmlarini modernizatsiya qilish kerak. Bu borada rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish va milliy sharoitlarga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bank sohasidagi soliq nazoratini takomillashtirishda G20 davlatlari tajribasini o'rganish va qo'llash maqsadga muvofiq.

Soliq organlari xodimlarining malakasini oshirish tizimini takomillashtirish zarur. Bank faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini, zamonaviy bank operatsiyalarini va ularni soliqqa tortish tartibini chuqur o'rganish imkonini beruvchi maxsus o'quv dasturlarini ishlab chiqish lozim.

Maqolada keltirilgan tahlil va xulosalar bank sohasidagi soliq nazoratini takomillashtirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo'nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish, xususan, soliq nazoratining raqamli shakllarini joriy etish, masofaviy nazorat usullarini takomillashtirish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish masalalarini chuqur o'rganish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayev, A. (2023). Bank sohasida soliq nazoratining zamonaviy masalalari. Moliya, 5(2), 45-52.
2. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (yangi tahriri). 05.11.2019 y. O'RQ-580-son.
3. Smith, J. (2023). International experience in banking tax control. International Finance, 12(4), 156-168.
4. Johnson, M. (2024). Modern trends in banking tax control. Journal of Banking, 15(3), 156-168.
5. Rahimov, R. (2023). Bank sohasida soliq nazoratining huquqiy asoslari. Huquq va jamiyat, 3(1), 34-41.
6. Karimov, B. (2024). Bank soliq nazorati: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisod. 180 b.
7. Петров, В.В. (2024). Совершенствование налогового контроля в банках. Налоги, 8(4), 12-23.
8. Иванов, И.И. (2024). Налоговый контроль в банковской сфере. Москва: Финансы и статистика. 256 с.
9. Тихонов, А.А. (2023). Банковский надзор и налоговый контроль. Санкт-Петербург: Право. 320 с.
10. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi (yangi tahriri). – T.: Adolat, 2023.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. 12.05.2020 y., PF-5992-son.
12. Banking Supervision and Tax Control: International Standards and Best Practices. OECD Publishing, Paris, 2023. 245 p.

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

